

**Όψεις της ιστορικής κουλτούρας και συνείδησης:
Το παράδειγμα των φοιτητών/τριών των Παιδαγωγικών Τμημάτων**

MSc. Νίκος Αποστολόπουλος
Υποψήφιος Διδάκτορας
Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης
Πανεπιστήμιου Αιγαίου
email: n.apostolopoulos@aegean.gr

Γεώργιος Κόκκινος
Καθηγητής
Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης
Πανεπιστήμιου Αιγαίου
email: kokkinos@rhodes.aegean.gr

Περίληψη

Η ιστορία, ως διάυλος επικοινωνίας του ανθρώπου με το πολυδιάστατο, πολύπλοκο και συχνά «συγκρουσιακό» ιστορικό παρελθόν του, αποτελεί προϊόν μιας θεμελιώδους και διαμεσολαβημένης πολιτικά, κοινωνικά και ιδεολογικά διαδικασίας (άλλοτε με επιστημολογικά και άλλοτε με μη επιστημολογικά κριτήρια) μέσω της οποίας γίνονται αντιληπτές οι έννοιες του χρόνου και της χρονικής μεταβολής, καθώς επίσης και πτυχές του χθες που συνδέονται τόσο με την κατανόηση όψεων του παρόντος όσο και με τη σχεδιαγράφιση του μέλλοντος. Η αμφίδρομη και διαλεκτική σχέση του ιστορικού παρελθόντος με το παρόν συμβάλλει στη συγκρότηση ιστορικών αποφάνσεων και αφηγηματικών σχημάτων, επιδρά στη δόμηση των ταυτοτήτων και στη διαμόρφωση της ιστορικής συνείδησης των ατόμων, ενώ ορίζει σε σημαντικό βαθμό την εθνική ιδεολογία, την ιστορική παιδεία και την ιστορική κουλτούρα μιας κοινωνίας. Η ιστορική γνώση, η ιστορική κουλτούρα και η πολιτισμική κληρονομιά, όντας εγγενώς ιστορικοποιημένες, διαμεσολαβημένες από ποικίλους φορείς και ιδεολογικοποιημένες, δημιουργούν στο πεδίο της διδακτικής της ιστορίας μια μετατόπιση του ενδιαφέροντος από το γνωστικό και αξιακό περιεχόμενο της ιστορικής γνώσης προς τους μηχανισμούς πρόσληψης και διαμόρφωσης ιστορικής σκέψης. Η χαρτογράφηση των νοητικών σχημάτων και των μηχανισμών συγκρότησής τους, της ιστορικής κουλτούρας όπως επίσης και της ιστορικής συνείδησης των παιδιών και των νέων, σε συνδυασμό με την προσέγγιση που επιχειρεί η αποκαλούμενη δημόσια ιστορία, αποτελούν αντικείμενα διερεύνησης. Στη βάση των νέων αυτών δεδομένων, ιδιαίτερη αξία αποκτά η μελέτη των παραγόντων που διαμορφώνουν την ιστορική κουλτούρα των εκπαιδευτικών και υποψήφιων εκπαιδευτικών, ως διαμεσολαβητών

της ιστορικής σχολικής γνώσης και διαμορφωτών της ατομικής και συλλογικής ταυτότητας των υποκειμένων στη διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας.

Λέξεις κλειδιά: Ιστορική κουλτούρα, ιστορική συνείδηση, δημόσια ιστορία, ιστορική εκπαίδευση, ταυτότητα, ιστορική σκέψη

1. Εισαγωγή

Σε έναν κόσμο ανερμάτιστο και μεταβαλλόμενο ραγδαία, η νοηματοδότηση του ιστορικού παρελθόντος έχει ρευστό χαρακτήρα, οι ιστορικές ερμηνείες καθίστανται πολλαπλές, ενώ η ιστορική γνώση (που συχνά ακροβατεί μεταξύ της επιστημολογικής πειθαρχίας που επιτάσσει η ιστορία ως επιστήμη και της απόλυτης σχετικοποίησης των ερμηνειών της ως αποτέλεσμα του εκδημοκρατισμού του περιεχομένου της και της «έκρηξης» της μνήμης) συγκροτείται και διαχέεται στο κοινωνικό σύνολο τόσο μέσα από θεσμοθετημένους διαύλους όσο και από μη θεσμοθετημένους φορείς και οργανωμένα συλλογικά υποκείμενα που συναποτελούν τον κοινωνικό ιστό. Το κανονιστικό εθνικό αφήγημα και οι πολιτικές ταυτότητας που ασκούνται από την κρατική εξουσία διαμέσου της ιστορικής εκπαίδευσης για την εγχάραξη της κυρίαρχης ιδεολογίας και τη σφυρηλάτηση ισχυρών δεσμών συνοχής, συνυπάρχουν και συχνά έρχονται σε αντιπαράθεση στο πεδίο της δημόσιας σφαίρας με ιστορικά αφηγήματα και αναγνώσεις του παρελθόντος που εκπορεύονται από κοινωνικές ομάδες, θεσμούς ή κέντρα ιστορικής πληροφόρησης τα οποία έχουν ως σκοπό είτε τη νομιμοποίηση διεκδικήσεών τους στο παρόν, είτε τη συμβολική επανόρθωση αδικιών του παρελθόντος, είτε ακόμα και την ικανοποίηση της πληθωριστικής ζήτησης (η οποία αγγίζει ακόμα και τα όρια της εμπορευματοποίησης του παρελθόντος) του κοινού για ιστορία. Συνεπώς, η ιστορία δεν παράγεται ούτε και διαμεσολαβείται αποκλειστικά από τους ιστορικούς (που παύουν να αποτελούν τους μοναδικούς «θιασάρχες» στο πεδίο της διαπραγμάτευσης του τι και πώς θα θυμόμαστε το παρελθόν) αλλά εν δυνάμει από τον οποιοδήποτε ασχολείται με το παρελθόν.

Την Ιστορία τη συναντάμε παντού. Στο εκπαιδευτικό σύστημα, στις κινηματογραφικές ταινίες, σε συζητήσεις με φίλους και με την οικογένεια. Όλες αυτές οι φαινομενικά διαφορετικές καταστάσεις, διέπονται από κάποιο κοινό στοιχείο: αποτελούν εκφράσεις των ανθρώπινων αναγκών για την ιστορία και για τις χρήσεις της (Sjöland, 2015). Η μετάβαση από τη μονοπωλιακή ανασύσταση και ερμηνεία του παρελθόντος, ως αποκλειστικό προνόμιο της σχολικής και ακαδημαϊκής ιστορίας, στη συγκρότηση δημόσιων αναπαραστάσεων και χρήσεών του από έναν ολόκληρο αστερισμό ασύμμετρων παραγόντων (Κόκκινος, 2012), όπως τα ΜΜΕ, οι ΤΠΕ, τα πολιτικά κόμματα και οι νεολαίες τους, τα μουσεία, η τέχνη (κινηματογράφος, λογοτεχνία,

μουσική, ζωγραφική κλπ.), οι θρησκευτικές κοινότητες και οι κοινότητες μνήμης, οι πολιτιστικοί σύλλογοι, η οικογένεια ή ομάδες (κοινωνικές ή φυλετικές) που διερευνούν ζητήματα του παρελθόντος, δημιουργεί νέα δεδομένα αφενός στις πρακτικές με τις οποίες προσλαμβάνεται η ιστορική γνώση και αφετέρου στον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνεται η ιστορική παιδεία, η ιστορική συνείδηση και η ιστορική κουλτούρα των ατομικών και συλλογικών υποκειμένων μιας κοινωνίας. Η αλματώδης εξέλιξη της τεχνολογίας και των ΜΜΕ ασκεί μια όλο και αυξανόμενη επίδραση στο ευρύ κοινό παράγοντας μια εικόνα της ιστορίας που διαφέρει από τα ακαδημαϊκά και διδακτικά πρότυπα της ιστοριογραφίας ως επιστήμης (Popp et. al, 2015). Η αποκαλούμενη δημόσια ιστορία (public history), τροφοδοτούμενη από τη δύναμη της επιρροής των ΜΜΕ, είναι διαποτισμένη από το στοιχείο της αμεσότητας ως προς την επικοινωνία του ιστορικού νοήματος. Χαρακτηρίζεται από παροδικότητα και προσωρινότητα (ένα ιστορικό ζήτημα τη μια μέρα βρίσκεται στο προσκήνιο, ενώ την επομένη στην αφάνεια) σε σχέση με την «ακαδημαϊκή αδελφή» της, ενώ διατηρεί μια διαλογική σχέση με την εκάστοτε επικαιρότητα (Fleischer, 2009) την οποία τροφοδοτεί συχνά με ιστορικά ζητήματα και αντιτιθέμενες εκδοχές του παρελθόντος, δίκην συμβολικών πολέμων που εγείρουν τη δημόσια διαπάλη και μορφοποιούν την ιστορική κουλτούρα μιας κοινότητας ή ενός έθνους. Ο ιστορικός Eric Hobsbawm αναφέρει χαρακτηριστικά πως η ιστορία δεν είναι ούτε αρχέγονη μνήμη ούτε συλλογικές παραδόσεις αλλά αυτό που μαθαίνουν οι άνθρωποι από τους ιεροκήρυκες, τους δασκάλους, τους συγγραφείς βιβλίων ιστορίας, τους αρθρογράφους και τους τηλεοπτικούς σχολιαστές (Hobsbawm, 1998), υπογραμμίζοντας κατ' αυτό τον τρόπο τη νέα πλουραλιστική πραγματικότητα στην αρένα της νοηματοδότησης του παρελθόντος και της παραγωγής ιστορικών γνώσεων και ερμηνευτικών προσεγγίσεων που προωθούνται ως ένα βαθμό από τη δημόσια ιστορία και το αποκαλούμενο από τη Sabine Moller «πολιτισμικό πρόγραμμα». Ως πολιτισμικό πρόγραμμα περιγράφεται το σύνολο των μέσων (κινηματογραφικές ταινίες, εφημερίδες, μουσεία, τραγούδια, φωτογραφίες, ιστοσελίδες, αντικείμενα του παρελθόντος, μαρτυρίες, οικογενειακά κειμήλια και φωτογραφικά άλμπουμ, τόποι μνήμης, κλπ.) τα οποία συνδράμουν στη διατήρηση της ατομικής και συλλογικής μνήμης καθώς και στη νοηματοδότηση του ιστορικού χρόνου, συνδέοντας το παρόν με επιλεγμένες όψεις του παρελθόντος συνυφασμένες με φόβους, αβεβαιότητες, εμμονές, προσδοκίες αλλά και ελπίδες των ατόμων (Κόκκινος κ.ά., 2015).

Σύμφωνα με το αμερικανικό Εθνικό Συμβούλιο Δημόσιας Ιστορίας (National Council for Public History, NCPH), ο όρος «δημόσια ιστορία» περιγράφει τους πολλούς και διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους η ιστορία τίθεται σε λειτουργία στον κόσμο. Υπό αυτή την έννοια, είναι η ιστορία που εφαρμόζεται σε ζητήματα του πραγματικού κόσμου (real-world issues), η εφαρμοσμένη ιστορία (Λεμονίδου, 2015). Η Έφη Γαζή αναφέρει πως αυτό το είδος ιστορίας στη δημόσια σφαίρα, αποτελεί μια οιονεί γέφυρα μεταξύ της επιστημονικά συγκροτημένης και

τεκμηριωμένης γνώσης και της βιωμένης εμπειρίας των κοινωνικών υποκειμένων, αξιοποιώντας και τις δυνατότητες των νέων τεχνολογιών (Γαζή, 2005). Για τον Χάγκεν Φλάισερ, η δημόσια ιστορία είναι ό,τι τριγύρω μας αφηγείται κάτι για το παρελθόν, ό,τι «διακυβεύεται σε επίπεδο κοινής γνώμης γύρω από κρίσιμα εθνικά και πολιτικά ζητήματα του παρελθόντος» στην τηλεόραση, σε δημοσιογραφικές έρευνες και στον κινηματογράφο, στα λογοτεχνικά βιβλία, στα μνημεία και στις επετειακές εκδηλώσεις, ακόμα και στις συζητήσεις με αυτόπτες μάρτυρες, εφόσον μας επιτρέπουν να εξετάσουμε τη σχέση που διατηρεί η σύγχρονη κοινωνία με το παρελθόν (Fleischer, 2008). Όπως γίνεται αντιληπτό, πρόκειται για μια μορφή ιστορικής ανακατασκευής που δεν παράγεται για ακαδημαϊκούς σκοπούς, αλλά που ανταποκρίνεται στις ανάγκες των ατόμων, των τοπικών κοινοτήτων και των θεσμών (Kean & Martin, 2013). Γενικότερα θα σημειώναμε πως η δημόσια ιστορία, ως πολυσχιδές και ακαθόριστο επιστημονικό αντικείμενο, συνιστά μια μορφή μη ακαδημαϊκής, εκδημοκρατισμένης και ως ένα βαθμό εκλαϊκευμένης προσέγγισης της ιστορίας που συγκροτείται από ποικίλους φορείς και κέντρα εξουσίας στη δημόσια σφαίρα, «καταναλώνεται» αλλά και εν γένει συνδιαμορφώνεται από το ευρύ κοινό και επιδρά στην ιστορική του κουλτούρα, εγείροντας συχνά «συμβολικούς πολέμους» στο πεδίο των διαμεσολαβοποιημένων, ιδεολογικοποιημένων και ετερόκλητων όψεων του παρελθόντος.

Μέσα σε αυτό το νέο πολυδιάστατο πλαίσιο συγκρότησης των ιστορικών αναπαραστάσεων και διάχυσης της ιστορικής γνώσης που προσδιορίζεται από νοητικές διαδικασίες, νοητικά σχήματα με αξιακό και ιδεολογικό περιεχόμενο και μηχανισμούς πρόσληψης και αντίληψης της γνώσης, τα κοινωνικά υποκείμενα ορίζουν τους εαυτούς τους, δομούν δηλαδή την ατομική και συλλογική τους ταυτότητα, υιοθετούν στάσεις και αντιλήψεις και διαμορφώνουν την ιστορική τους συνείδηση και κουλτούρα. Ο Karl Ernst Jaismann ορίζει την ιστορική συνείδηση ως την εσωτερική συνάφεια της νοηματοδότησης του παρελθόντος, της κατανόησης παρόντος και της προοπτικής του μέλλοντος (Ηλιοπούλου, 2006), σημειώνοντας παράλληλα πως αποτελεί έναν τρόπο μέσω του οποίου το παρελθόν, ως φαντασία και εμπειρία, γίνεται μέρος της δικής μας εποχής. Επίσης, τη θεωρεί κάτι περισσότερο από απλή γνώση ή ενδιαφέρον για το παρελθόν. Κάνει λόγο για μια «πολυχρονολογική» ικανότητα του ατόμου που του επιτρέπει να διασυνδέει τις τρεις διαστάσεις του χρόνου. Ο Γερμανός θεωρητικός της ιστορίας Jörn Rüsen αναφέρει πως η ιστορική συνείδηση περιλαμβάνει κάθε μορφή σκέψης για το παρελθόν (Rüsen, 2012), ενώ την προσδιορίζει ως μια σύνθεση όλων των διανοητικών διαδικασιών μέσα από τις οποίες αφενός χρησιμοποιείται το παρελθόν ως εργαλείο προσανατολισμού και αφετέρου ερμηνεύεται για χάρη της κατανόησης του παρόντος και της προσδοκίας του μέλλοντος (Rüsen, 2005). Διακρίνει τέσσερις τύπους ιστορικής συνείδησης που εκφράζουν τους αντίστοιχους τρόπους ιστορικής νοηματοδότησης: α) τον παραδοσιακό, β) τον παραδειγματικό, γ) τον κριτικό, και δ) τον γενετικό (Rüsen, 2004). Ωστόσο, διαφορετικοί τύποι ιστορικής συνείδησης μπορεί να διαπλέκονται και να συνυπάρχουν στο ίδιο

άτομο, γεγονός που το οδηγεί στην εκδήλωση διαφορετικών ιστορικών νοηματοδοτήσεων που εξαρτώνται κάθε φορά από τις περιστάσεις και τις αλλαγές των συνθηκών του παρόντος (Ηλιοπούλου, 2002).

Η μελέτη της σχέσης ενός ατόμου με το παρελθόν συνεπάγεται συγχρόνως και τη μελέτη της ιστορικής του συνείδησης, η οποία ως συλλογική έννοια σχετίζεται με την ιστορική κουλτούρα (Virta, 2001). Όπως παρατηρεί ο Rüsen, η αποτελεσματική εκδήλωση της ιστορικής συνείδησης στη ζωή μιας κοινωνίας με ποικίλες μορφές και διαδικασίες συνιστά την ιστορική της κουλτούρα (Korte & Pirker, 2011), η οποία περιλαμβάνει τη γνωστική λειτουργία των ιστορικών σπουδών, όπως επίσης και τις στάσεις σε επίπεδο της καθημερινής ζωής για την κατανόηση του παρελθόντος και για την ιστορική θεώρηση της ταυτότητας ενός ατόμου. Σύμφωνα με τον Rüsen οι διαστάσεις της ιστορικής κουλτούρας είναι τρεις: *η αισθητική, η πολιτική και η γνωστική* (Rüsen, 2001; 2012). Επί της ουσίας, η ιστορική κουλτούρα αναφέρεται στο πώς σχετίζεται μια κοινωνία με το παρελθόν της καθώς και στον τρόπο που το ενσωματώνει στο παρόν. Δεν εκφράζει κάτι στατικό ούτε διακατέχεται από το στοιχείο του τετελεσμένου. Απεναντίας, χαρακτηρίζεται από μεταβλητότητα, αποτελώντας το προϊόν μιας συνεχούς επαναδιαπραγμάτευσης μεταξύ της κοινωνίας και του παρελθόντος της. Η ιστορική κουλτούρα, ταυτόσημη με τη δημιουργία της ιστορικής αίσθησης στα άτομα, συνδέεται με το σύνολο του πολιτισμικού κεφαλαίου που επικεντρώνεται στο παρελθόν (Κόκκινος κ.ά, 2005). Στο περιεχόμενό της εγκιβωτίζεται όλη εκείνη η ιστορία που παράγεται στο δημόσιο χώρο, αποτελώντας αντικείμενο του επιστημονικού κλάδου της δημόσιας ιστορίας (Αποστολίδου, 2016). Η μελέτη συνεπώς της ιστορικής κουλτούρας, συνυφαίνεται ουσιαστικά με το ενδιαφέρον μας για την κοινωνική παραγωγή της ιστορικής εμπειρίας και την αντικειμενική εμφάνισή της στη ζωή της κοινωνίας. Αυτή η παραγωγή διενεργείται από διαφορετικούς κοινωνικούς παράγοντες και με ετερογενή μέσα.

Η ιστορική συνείδηση, η ιστορική κουλτούρα και η δημόσια ιστορία αποτελούν έννοιες «κλειδιά» για τη Διδακτική της Ιστορίας καθώς διαπλέκονται και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους επηρεάζοντας καθοριστικά τόσο το ιδεολογικό και αξιακό γίνεσθαι των κοινωνιών όσο και τις εξελίξεις στην ιστορική εκπαίδευση. Τα νέα δεδομένα που διαμορφώνονται στον τρόπο πρόσληψης, διάχυσης και αναψηλάφησης του παρελθόντος, διαπερνούν τη σχολική ιστορία και το περιεχόμενό της, τις πρακτικές που αυτή διδάσκεται από τους εκπαιδευτικούς, καθώς και τους στόχους που θέτει. Το μάθημα της Ιστορίας και οι μέθοδοι επεξεργασίας του ιστορικού υλικού του, δεν θα πρέπει να προωθούν τη δημιουργία μιας απλοϊκής εικόνας για τον κόσμο στηριζόμενη σε στερεοτυπικές και μανιχαϊστικές αντιλήψεις (Μαυροσκούφης, 2002) ούτε και να στοχεύουν επιτακτικά σε παραδοσιακές - συμβατικές μορφές ιστορικής νοηματοδότησης, στην απλή αφήγηση των πολιτικοστρατιωτικών πεπραγμένων του χθες, την εγχάραξη της κυρίαρχης εθνικής ιδεολογίας και των συλλογικών μύθων, τον φρονηματισμό, τη διαμόρφωση παραδειγματικών προτύπων και τη

συγκρότηση μιας μονοδιάστατης εθνικής ταυτότητας, προβάλλοντας μία και μόνο εκδοχή και ερμηνευτική προσέγγιση των ιστορικών γεγονότων. Η απόκτηση διανοητικών δεξιοτήτων, η κριτική προσέγγιση του παρελθόντος από τους μαθητές και τους νέους γενικότερα, η πολλαπλότητα των ερμηνειών, ο εκδημοκρατισμός του διδασκόμενου περιεχομένου, η διερεύνηση των «μικροθεωριών» και των ιδεολογικών σχημάτων (στάσεις, στερεότυπα, προκαταλήψεις κ.ά.) από τις οποίες εμφορούνται, καθώς και οι διαδικασίες μέσα από τις οποίες κατανοούν και διαμορφώνουν την ιστορική τους κουλτούρα, αποτελούν ζητήματα που βρίσκονται στο επίκεντρο του επιστημονικού ενδιαφέροντος. Οι εκπαιδευτικοί, ως διαμεσολαβητές της ιστορικής γνώσης στη διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας, έχουν επιφορτιστεί με το ρόλο της εγγάραξης των συλλογικών μύθων και ιδεολογημάτων καθώς και στον αντίποδα της δημιουργίας διανοητικών δεξιοτήτων στους μαθητές. Φυσικά, όλα αυτά δεν συντελούνται έξω από τη δική τους ιδεολογική συγκρότηση, τις αντιλήψεις και τις στάσεις έτσι όπως διαμορφώθηκαν τόσο κατά τη διάρκεια των σχολικών τους χρόνων, όσο και αργότερα, κατά την περίοδο της αρχικής τους κατάρτισης στο πανεπιστήμιο ή μέσα στον ίδιο τον εργασιακό τους χώρο. Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του Γάλλου ιστορικού Marc Ferro σχετικά με τη διαμόρφωση της ιστορικής συνείδησης κατά τη διάρκεια των παιδικών χρόνων: «Η ιστορία που ακούμε όταν είμαστε παιδιά, μας σημαδεύει την υπόλοιπη ζωή μας» (Ferro, 2000).

Στην Ελλάδα αλλά και σε διεθνές επίπεδο έχουν διεξαχθεί σχετικές έρευνες με σκοπό την ανάλυση και χαρτογράφηση της ιστορικής κουλτούρας των μαθητών, των μελλοντικών εκπαιδευτικών που προορίζονται να διδάξουν το μάθημα της Ιστορίας αλλά και εν ενεργεία εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Από αυτές προκύπτουν χρήσιμα συμπεράσματα που αφορούν στο είδος και το επίπεδο της παρεχόμενης ιστορικής εκπαίδευσης κατά τα χρόνια των σπουδών τους όσο και στις στάσεις, τις αντιλήψεις και τους τρόπους διασύνδεσης με το ιστορικό παρελθόν γενικότερα στην καθημερινή τους ζωή. Ο Topolski αναφέρει πως είναι αδύνατο να σημειωθεί πρόοδος στο πεδίο της διδασκαλίας της Ιστορίας χωρίς την ανάλυση της πρακτικής των εκπαιδευτικών που τη διδάσκουν. Ικανή και αναγκαία συνθήκη για να πραγματοποιηθεί όμως αυτή η ανάλυση, όπως σημειώνει, είναι να ληφθεί υπόψη η δομή και η λειτουργία της ιστορικής αφήγησης (Topolski, 1998). Η ιστορική αφήγηση και οι διδακτικές πρακτικές είναι άμεσα συνδεδεμένες με την ιστορική κουλτούρα των εκπαιδευτικών, της οποίας αποτελούν συνισταμένες. Τα νοητικά σχήματα που προσδιορίζουν την ιστορική κουλτούρα επηρεάζουν και μορφοποιούν τη μεθοδολογία και τις στρατηγικές που διδάσκεται η Ιστορία στο σχολείο, όπως επίσης και τον τρόπο που αρθρώνεται διαμέσου της αφήγησης της ιστορικής πραγματικότητας. Η χαρτογράφηση και αποκωδικοποίηση τόσο των αφηγηματικών σχημάτων των εκπαιδευτικών, όσο και των προσληπτικών σχημάτων των μαθητών, στον πυρήνα των οποίων μπορούμε να διακρίνουμε συγκεκριμένες αναγνώσεις της ιστορικής πραγματικότητας,

αφηγηματικές δομές που παραπέμπουν σε κοσμοθεωρητικά, ιδεολογικά και επιστημολογικά συστήματα, θεωρείται αναγκαία (Κόκκινος κ.α., 2005).

Η ανασύσταση της πραγματικότητας του παρελθόντος στη μεταμοντέρνα εποχή και η αφηγηματική της αποτύπωση, δεν διαμορφώνεται όπως ήδη αναφέρθηκε πλέον προνομιακά από τους επαγγελματίες ιστορικούς ούτε και ακολουθεί απαρέγκλιτα τις επιστημολογικές επιταγές τους. Αντιθέτως, διαπερνάται από τη σχέση και την αλληλεπίδραση μεταξύ ιστορικών και ευρύτερου κοινού (συμπεριλαμβανομένων και των εκπαιδευτικών σε αυτό) στη δημόσια σφαίρα, το αποτέλεσμα της οποίας επηρεάζει καθοριστικά αφενός τους διαύλους διασύνδεσης των ατόμων με το παρελθόν, και αφετέρου την ιστορική τους κουλτούρα και τις εκφάνσεις της στα παροντικά ζητήματα και τις προκλήσεις του μέλλοντος.

2. Σκοπός και μεθοδολογία της έρευνας

Με αφορμή τα νέα ζητήματα που εγείρονται στο πεδίο της ιστορικής εκπαίδευσης και ειδικότερα της διδασκαλίας του μαθήματος της Ιστορίας στη νέα ευρωπαϊκή αλλά και διεθνή πραγματικότητα, ιδιαίτερη αξία έχει για τον ελλαδικό χώρο η μελέτη των μηχανισμών διαμόρφωσης της ιστορικής κουλτούρας των υποψήφιων εκπαιδευτικών που θα διδάξουν στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Η προεπισκόπηση της παρούσας έρευνας που θα παρουσιαστεί στη συνέχεια, περιλαμβάνει ένα μέρος των ζητημάτων που διερευνήθηκαν και όχι το σύνολό τους. Επικεντρώνεται στους υποψήφιους εκπαιδευτικούς της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και ειδικότερα σε αυτούς που φοιτούν στα Παιδαγωγικά Τμήματα της χώρας. Λαμβάνοντας υπόψη τις εθνικές και ιστορικές ιδιομορφίες της Ελλάδας (κοιτίδα παγκόσμιου πολιτισμού, έμφαση στο ένδοξο παρελθόν της κλασικής αρχαιότητας), την εμμονή των εκπαιδευτικών σε μια πιο παραδοσιακή - θετικιστική προσέγγιση του παρελθόντος αλλά και τις μεθοδολογικές τους επιλογές στο πλαίσιο του μαθήματος της Ιστορίας, ως κεντρικός σκοπός τέθηκε η ανάδειξη των ιστορικών ιδεών των φοιτητών καθώς και εκείνων των παραγόντων που επηρέασαν (π.χ. η ιστορία που διδάχθηκαν κατά τη διάρκεια των σχολικών τους χρόνων) και συνεχίζουν να επηρεάζουν την ιστορική τους κουλτούρα, τόσο εντός του πλαισίου των σπουδών τους (Προγράμματα Σπουδών, εγχειρίδια ιστορίας και βιβλιογραφία που δίδεται στο πλαίσιο των ιστορικών μαθημάτων στο πανεπιστήμιο τους, αριθμός και προσανατολισμός ιστορικών μαθημάτων που προσφέρονται στους φοιτητές/τριες, πρακτική άσκηση πάνω στη διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας, θεματολογία που επιλέγεται να διδαχθεί) όσο και εκτός αυτού (δημόσια ιστορία). Η χαρτογράφηση των αντιλήψεών τους και η ανάλυση της ιστορικής τους κουλτούρας αποτελούν κρίσιμης σημασίας ερευνητικά ζητήματα τόσο για την αντίσταση που προβάλλουν σε κάθε μεταρρυθμιστική απόπειρα όσο και για την κατανόηση των μέσων από τα οποία διέρχεται η μεταλλαγή των μεθοδολογικών πρακτικών και του περιεχομένου της παρεχόμενης ιστορικής εκπαίδευσης, έτσι ώστε αυτή να

ανταποκριθεί στις προκλήσεις της νέας εποχής. Σε αυτήν η Ιστορία δεν αποτελεί μόνο μέσο προσδιορισμού της εθνοπολιτισμικής ταυτότητας αλλά και πεδίο καλλιέργειας έλλογης, τεκμηριωμένης, υπεύθυνης και αυτόνομης ιστορικής σκέψης που συμβαδίζει με την ανάγκη προετοιμασίας των υποκειμένων για μια συμμετοχική, πλουραλιστική δημοκρατία (Barton & Levstic, 2008).

Στη νέα λογική που θέλει την αναπροσαρμογή του περιεχομένου στο μάθημα της Ιστορίας καθώς και του τρόπου που αυτό διδάσκεται διαμέσου της χάραξης μιας ενιαίας ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής στο πεδίο της αρχικής εκπαίδευσης / κατάρτισης των μελλοντικών εκπαιδευτικών – ιστορικών, η παρούσα έρευνα έθεσε εξαρχής τους εξής στόχους:

- Να αναδειχθούν οι παράγοντες που διαμορφώνουν την ιστορική κουλτούρα και ιστορική συνείδηση των φοιτητών/τριών των Παιδαγωγικών τμημάτων και να μελετηθεί ο βαθμός και ο τρόπος που αυτό συντελείται.
- Να προσδιοριστούν οι πηγές των ιστορικών γνώσεων των φοιτητών – μελλοντικών εκπαιδευτικών.
- Να εξεταστεί η σημασία που αποδίδουν οι φοιτητές/τριες στο ιστορικό παρελθόν και στις δημόσιες αναπαραστάσεις του (Μαυροσκούφης & Κυρίτσης, 2009).
- Να μελετηθεί πώς χρησιμοποιούν το παρελθόν στην καθημερινή τους ζωή.
- Να εξεταστεί ο ρόλος των νέων τεχνολογιών στη διαδικασία συγκρότησης της ιστορικής τους γνώσης.
- Να χαρτογραφηθούν οι ιστορικές αντιλήψεις και στάσεις των μελλοντικών εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για την ιστορία.

Η έρευνα διεξήχθη με τη μέθοδο της Περιγραφικής Στατιστικής (Descriptive Statistics) και της Πολυδιάστατης Στατιστικής Ανάλυσης (Multivariate Statistical). Για τη συλλογή των δεδομένων του δείγματος (το οποίο στόχος ήταν να καταστεί όσο το δυνατόν πιο αντιπροσωπευτικό), κρίθηκε ως καταλληλότερη η τεχνική της επισκόπησης με εργαλείο μέτρησης το δομημένο ερωτηματολόγιο, λόγω των πλεονεκτημάτων που διαθέτει ως προς τη δυνατότητα ελεύθερης έκφρασης των συμμετεχόντων, τη διατήρηση της ανωνυμίας τους, τη συντομία ως προς το χρόνο και την ευκολία συμπλήρωσης των απαντήσεων, τη μη άσκηση επιρροής στις απαντήσεις από μέρους του ερευνητή, την ταχύτητα συλλογής των ερευνητικών δεδομένων και, τέλος, την καταγραφή των διερευνώμενων ζητημάτων σε μικρό χρονικό διάστημα και με σχετικά χαμηλό κόστος για τον ερευνητή (Kerlinger, 1979). Στο ερωτηματολόγιο (που απαρτίστηκε από 52 ερωτήματα) συμπεριλήφθηκαν τόσο κλειστού τύπου (ποσοτικές) διχοτομικές ερωτήσεις, ερωτήσεις βαθμονόμησης, κατάταξης, πολλαπλής επιλογής και διαβαθμισμένης κλίμακας (Likert), όσο και

ανοιχτού τύπου (ποιοτικές) ερωτήσεις για την πληρέστερη αποτύπωση των αντιλήψεων, των στάσεων, των ιστορικών γνώσεων και των πηγών ιστορικής πληροφόρησης των ερωτώμενων. Η συγκέντρωση των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με την τεχνική της τυχαίας δειγματοληψίας σχεδόν από όλες τις γεωγραφικές περιοχές της Ελλάδας στις οποίες λειτουργούν Παιδαγωγικά Τμήματα Δημοτικής και Προσχολικής Εκπαίδευσης, έτσι ώστε να εξασφαλιστεί η αντιπροσωπευτικότητα των Παιδαγωγικών Σχολών στο σύνολο των ερωτηματολογίων. Στην έρευνα συμμετείχαν 537 φοιτητές και φοιτήτριες από όλα τα έτη σπουδών, με την πλειοψηφία τους να είναι ελληνικής εθνικότητας.

Για την πολυδιάστατη στατιστική ανάλυση των δεδομένων, χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πακέτο SPAD 4.5. Από την επεξεργασία αυτή προέκυψαν τα στατιστικά εξαγόμενα, βάσει των οποίων καταρτίστηκαν οι πίνακες συχνοτήτων αλλά και οι πίνακες συμπτώσεων κατά τη διασταύρωση των μεταβλητών. Με τη βοήθεια του ίδιου λογισμικού πραγματοποιήθηκε επίσης η ιεραρχική ταξινόμηση και καθορίστηκαν τα κριτήρια διαφοροποίησης του δείγματος της έρευνας. Η παρουσίαση των περιγραφικών στατιστικών αποτελεσμάτων δημιουργήθηκε στο ηλεκτρονικό περιβάλλον του Microsoft Excel 2007, με γραφήματα διαφόρων τύπων σε ποσοστιαία κλίμακα.

3. Ανάλυση των δεδομένων – Διαπιστώσεις

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζεται το προφίλ των φοιτητών/τριών που συμμετείχαν στην έρευνα. Η σύνθεση του δείγματος ως προς το φύλο, η ηλικία, η εθνικότητα, η οικογενειακή κατάσταση, η επαγγελματική κατάσταση των γονέων, το έτος σπουδών, το πανεπιστήμιο φοίτησης, η σχολή φοίτησης και η κατοχή ή μη άλλου τίτλου σπουδών, συνιστούν στοιχεία που σκιαγραφούν τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των φοιτητών /τριών που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο.

3.1. Το κοινωνικό προφίλ των φοιτητών/τριών

Σε σχέση με το φύλο, σε σύνολο 537 ατόμων του δείγματος, η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτώμενων (N=463) είναι γυναίκες (86,22%) ενώ μόλις το 13,78 % αντιπροσωπεύει τους άνδρες (N=74), γεγονός που καταδεικνύει την υπεροχή των γυναικών στην προτίμηση των παιδαγωγικών σπουδών έναντι των ανδρών που δείχνουν να προτιμούν ως επί το πλείστον άλλα επιστημονικά πεδία. Σχετικές έρευνες έχουν καταγράψει αυτές τις τάσεις, υπογραμμίζοντας τη συγκέντρωση των γυναικών στις Φιλοσοφικές σχολές και στα Παιδαγωγικά τμήματα στον ελληνικό χώρο (Μαραγκουδάκη, 2003). Αλλά και σε ευρωπαϊκό επίπεδο έχει καταγραφεί σε σχετική έρευνα (Εκτελεστικός Οργανισμός Εκπαίδευσης, οπτικοακουστικών Θεμάτων και Πολιτισμού της Ε.Ε.) η πλειοψηφία των γυναικών εκπαιδευτικών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση έναντι των ανδρών (Education Audiovisual and Culture Executive Agency, 2010).

Το 94,76% του δείγματος ανήκει στην ηλικιακή ομάδα των 18 – 24 ετών, με την αμέσως επόμενη, σε συχνότητα απαντήσεων, ηλικία των 25 – 31 ετών να συγκεντρώνει μόλις το 3,91 %. Ως προς την εθνικότητα, το 94,79% δηλώνει ελληνικής εθνικότητας, ενώ μόλις το 3,17% είναι κυπριακής και το 0,56% αλβανικής. Το 89,57% των ερωτώμενων απαντά πως έχει γεννηθεί στην Ελλάδα, το 6,15% στην Κύπρο και το 2,23% στη Γερμανία. Ακολουθούν και άλλες χώρες με πολύ μικρότερα ποσοστά. Αναφορικά με τον τόπο μόνιμης κατοικίας, 7 στους 10 περίπου φοιτητές προέρχονται από αστικές και ημιαστικές περιοχές, με το 32,96% να δηλώνει πως διαμένει μόνιμα σε πόλη με πληθυσμό άνω των 100.000 κατοίκων.

Εξετάζοντας την επαγγελματική κατάσταση του πατέρα των φοιτητών/τριών (πίνακας 1), με μια πρώτη ματιά διαπιστώνουμε πως υπάρχει μια διάχυση των ποσοστών σε διάφορες επαγγελματικές ομάδες, με τους υπαλλήλους γραφείου να συγκεντρώνουν το 16,01%, τους εργάτες το 13,41%, τους εκπαιδευτικούς το 11,73%, τους παρέχοντες υπηρεσίες το 11,36% και τους τεχνικούς το 10,80%. Όπως γίνεται αντιληπτό, η πλειοψηφία των επαγγελματιών που δηλώνουν οι υποψήφιοι δάσκαλοι/ες για τον πατέρα τους εντάσσεται κυρίως στο χώρο τόσο της αποκαλούμενης μεσαίας τάξης όσο και σε εκείνον της εργατικής τάξης (ίσως αντιμετωπίζεται το διδασκαλικό επάγγελμα ως μέσο κοινωνικής ανέλιξης από τις παραπάνω κατηγορίες). Το επάγγελμα του εκπαιδευτικού, που συγκεντρώνει το τρίτο υψηλότερο ποσοστό ανάμεσα στις άλλες επαγγελματικές ομάδες, υποδηλώνει κατά κάποιον τρόπο και μια οικογενειακή παράδοση στην επιλογή του επαγγέλματος από πλευράς των παιδιών.

Αντιστοίχως, στην εργασιακή κατάσταση της μητέρας (πίνακας 1), οι υπάλληλοι γραφείου αντιπροσωπεύουν το 17,13% των επαγγελματιών που δηλώνουν οι φοιτητές/τριες. Το αμέσως υψηλότερο ποσοστό εκφράζεται από τις μητέρες εκπαιδευτικούς (15,08%). Η παροχή υπηρεσιών με ποσοστό 13,41% και οι εργάτριες με ποσοστό 11,92% ακολουθούν στην κατάταξη των επαγγελματιών, την οποία συμπληρώνουν με μικρότερα όμως ποσοστά και άλλες επαγγελματικές ομάδες.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως τόσο στην περίπτωση της επαγγελματικής ιδιότητας του πατέρα όσο και σε εκείνης της μητέρας, τα ποσοστά των φοιτητών/τριών που δηλώνουν για τον έναν ή τον άλλον γονέα ότι κατέχει θέση διευθυντικού στελέχους στην εργασία του, είναι εξαιρετικά μικρά (2,98% για την περίπτωση του πατέρα και μόλις 1,30% για τη μητέρα). Από αυτό διαφαίνεται μια τάση της εν λόγω επαγγελματικής ομάδας να μην θεωρεί τις παιδαγωγικές σπουδές επιστημονικό πεδίο που εξασφαλίζει κοινωνική και οικονομική ανέλιξη για τα παιδιά τους ή όχημα για τη διατήρηση του κοινωνικού τους status.

Το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος αφορά στους φοιτητές/τριες του πανεπιστημίου Αιγαίου (30,35%), με το πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας να καταγράφει το αμέσως μεγαλύτερο ποσοστό με 16,95%. Τα υπόλοιπα Παιδαγωγικά Τμήματα ανά τη χώρα, ακολουθούν με μικρότερα

ποσοστά. Η γεωγραφική απόσταση μεταξύ των εδρών των σχολών αποτέλεσε σημαντικό παράγοντα για τη μη ισόποση κατανομή στη δειγματοληψία της έρευνας. Το 59,59% του δείγματος δηλώνει ότι φοιτά στα Παιδαγωγικά Τμήματα Δημοτικής Εκπαίδευσης, ενώ το 40,22% στα αντίστοιχα της Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης. Από το σύνολο των φοιτητών/τριών του δείγματος, το 40,97% φοιτά στο 3^ο έτος σπουδών, με τους φοιτητές/τις φοιτήτριες του 2^{ου} έτους να συγκεντρώνουν ποσοστό 36,69% και εκείνους/εκείνες τους 4^{ου} έτους το 19,37%. Μάλιστα, στη διερεύνηση που αφορούσε την κατοχή ή μη άλλου τίτλου σπουδών, η συντριπτική πλειοψηφία (94,23%) δήλωσε πως δεν κατέχει.

3.2. Παρουσίαση και ανάλυση των συχνοτήτων των απαντήσεων

Μετά την ανάλυση των απαντήσεων στις ερωτήσεις που αφορούσαν στις στάσεις, τις αντιλήψεις και τις πηγές πληροφόρησης και γνώσεων για το ιστορικό παρελθόν, προέκυψαν χρήσιμα δεδομένα για την έρευνα, ένα μέρος των οποίων παρουσιάζονται παρακάτω.

Από τις απαντήσεις των φοιτητών/τριών στην ερώτηση που τους τέθηκε σχετικά με τα ιστορικά γεγονότα που διδάχθηκαν κατά τη διάρκεια των σχολικών τους χρόνων (διάγραμμα 1), διαφαίνεται η απόδοση μεγαλύτερης σπουδαιότητας στα αποκαλούμενα συγκρουσιακά, τραυματικά και επίμαχα ιστορικά γεγονότα (Κόκκινος, Μαυροσκούφης κ.ά., 2010), με τη Μικρασιατική καταστροφή να συγκεντρώνει το 73,74% στην κλίμακα του «πολύ». Στον αντίποδα συναντάμε τους Βαλκανικούς πολέμους με ποσοστό σπουδαιότητας 27%.

Προκειμένου να πληροφορηθούν για το παρελθόν (πίνακας 2), οι φοιτητές/τριες εμπιστεύονται «πολύ» τα μουσεία /τα ιστορικά μνημεία/τους τόπους μνήμης (52,51%) (ίσως εξαιτίας της αμεσότητας και αυθεντικότητας των εκθεμάτων), τα ιστορικά αρχεία (47,30%) και τα επιστημονικά βιβλία ιστορίας (39,29%). Δηλαδή, εκείνους τους διαύλους επικοινωνίας με το παρελθόν που συνδέονται περισσότερο με την επίσημα θεσμοθετημένη εκδοχή του παρελθόντος. Από τα υψηλότερα ποσοστά καταγράφει και η οικογένεια, την οποία εμπιστεύονται «αρκετά» ως πηγή πληροφόρησης σε ποσοστό 47,86%. Αντιθέτως, δείχνουν δυσπιστία ως προς την πληροφόρηση για το παρελθόν απέναντι στα πολιτικά κόμματα και τις νεολαίες των κομμάτων (59,22%), απόρροια προφανώς της γενικότερης κρίσης που διέπει το πολιτικό σύστημα της χώρας και ταυτόχρονα ένδειξη απο-πολιτικοποίησης αλλά και πρόσδεσης σε «αντικειμενικές» - «ουδέτερες» πηγές πληροφόρησης.

Η οικογένεια (55,87%), το σχολείο (49,53%) και τα μουσεία/αρχαιολογικοί χώροι/τόποι μνήμης (47,49%), κάποιες από τις κατεξοχήν παραδοσιακές πηγές διαπραγμάτευσης του ιστορικού παρελθόντος, θεωρούνται από τους φοιτητές/τις φοιτήτριες ως οι παράγοντες που συμβάλλουν «πολύ» στη διαμόρφωση της ιστορικής κουλτούρας και συνείδησης ενός λαού. «Αρκετά» θεωρούν ότι συμβάλλουν η θρησκεία (48,79%), οι κοινότητες μνήμης (46,55%), το πανεπιστήμιο (45,81%),

οι πολιτιστικοί σύλλογοι/οι τοπικές ιστορικές οργανώσεις (45,07%) και το τραγούδι (42,64%). Αντιθέτως, «λιγότερο» θεωρούν ότι συμβάλλουν η τέχνη του θεάτρου (46%), η τέχνη της ζωγραφικής (42,64%) και ο κινηματογράφος (45,62%), υποδηλώνοντας έτσι και την αμφισβήτησή τους απέναντι σε μη θεσμοθετημένους φορείς παραγωγής και διάχυσης της ιστορικής γνώσης που αποτελούν τμήμα της δημόσιας ιστορίας (πίνακας 3).

Όπως προκύπτει από την ερώτηση που τέθηκε για το αν θεωρούν οι φοιτητές/τριες την Εκκλησία αξιόπιστη πηγή πληροφόρησης για το παρελθόν (διάγραμμα 2), το 52,33% (σχεδόν 1 στους 2 φοιτητές) δηλώνει πως δεν τη θεωρεί αξιόπιστη πηγή, ενώ για το 27,93% του δείγματος η Εκκλησία καθίσταται «αρκετά» αξιόπιστη ιστορική πηγή.

Στην ερώτηση που συμπεριλήφθηκε για το θεσμό των παρελάσεων (πίνακας 4), 7 στους/στις 10 φοιτητές/τριες εκφράζονται με θετικό τρόπο, «συμφωνώντας» με την ύπαρξή τους, γεγονός που καταδεικνύει την πρόσδεσή τους σε συμβολικές αναπαραστάσεις του παρελθόντος που στοχεύουν στην ενδυνάμωση της εθνικής ταυτότητας, στη διατήρηση της συλλογικής μνήμης και στην απόδοση τιμών απέναντι στους ήρωες του έθνους.

Η διατήρηση της υποχρεωτικότητας του μαθήματος της Ιστορίας στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση εκφράζεται από πλευράς του δείγματος της έρευνας με το 95,16%, ποσοστό πολύ υψηλό και ενδεικτικό της σπουδαιότητας που αποδίδουν στη διδασκαλία του εν λόγω αντικειμένου. Αξιοσημείωτο είναι πως το εύρημα αυτό έρχεται σε αντίθεση με τον βαθμό ενδιαφέροντος που καταγράφεται σε άλλες έρευνες για το μάθημα (Μαυροσκούφης & Κυρίτσης, 2009).

Ειδικότερα, στην ερώτηση που αφορούσε στη διερεύνηση της σχέσης των φοιτητών/τριών με τα μουσεία (διάγραμμα 3), διαπιστώνεται από την ανάλυση των απαντήσεων ότι 6 στους/στις 10 φοιτητές/τριες (60,52%) επισκέπτονται μουσεία «λιγότερο συχνά», γεγονός που φανερώνει χαμηλό βαθμό ενδιαφέροντος, παρόλο που εκφράζεται σε προηγούμενες τοποθετήσεις τους η εμπιστοσύνη απέναντι στα μουσεία, ως πηγή πληροφόρησης για το παρελθόν.

Οι γνώσεις ιστορίας που διαθέτουν οι φοιτητές/τριες (πίνακας 5), όπως προκύπτει από τις απαντήσεις τους, προέρχονται «πολύ» από το σχολείο σε ποσοστό 53,45%, ενώ στη στήλη του «αρκετά» τα μεγαλύτερα ποσοστά καταγράφουν τα ΜΜΕ (46,74%), η οικογένεια (44,51%), τα λογοτεχνικά κείμενα (41,71%), το πανεπιστήμιο (40,60%), τα μουσεία (39,66%) και τα ιστορικά αρχεία (36,69%). Οι γνώσεις τους πηγάζουν «λιγότερο» από τον κινηματογράφο (47,30%), το θέατρο (47,11%), τη ζωγραφική (46,55%), τη μουσική/το τραγούδι (40,04%), τα φωτογραφικά ιστορικά_ντοκουμέντα (39,66%) και τα Cd's/Dvd's ιστορικού περιεχομένου (38,36%). Αντιθέτως, οι γνώσεις τους δεν εκπορεύονται «καθόλου» από τις πολιτικές οργανώσεις/νεολαίες με το εξαιρετικά υψηλό ποσοστό του 70,95%, από τις οργανώσεις/σωματεία (52,89%) και από τις κοινότητες μνήμης (46,93%).

Διερευνώντας τα είδη βιβλίων που διαβάζουν στον ελεύθερό τους χρόνο (πίνακας 6), καταγράφεται ότι οι φοιτητές/τριες διαβάζουν κυρίως λογοτεχνικά βιβλία (78,03%), βιβλία παιδαγωγικής (59,78%), ψυχολογίας (54,56%), γενικού περιεχομένου και ενδιαφέροντος (50,65%), ενώ σχεδόν 3 στους/στις 10 μόλις (27,19%) δηλώνει ότι διαβάζει βιβλία ιστορικού περιεχομένου.

Στην ερώτηση που ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να γνωστοποιήσουν την πολιτική/ιδεολογική τους ταυτότητα (διάγραμμα 4), το 54,56% δηλώνει πως δεν τοποθετεί τον εαυτό του «πουθενά», απάντηση που μπορεί να ερμηνευτεί είτε μέσω της υιοθέτησης μιας απολιτικής στάσης από μέρος των φοιτητών/τριών λόγω της απαξίωσης του πολιτικού συστήματος από μεγάλο μέρος των πολιτών, είτε λόγω του φόβου αποκάλυψης της πολιτικής/ιδεολογικής τους ταυτότητας (παρόλο που το ερωτηματολόγιο εξασφαλίζει ανωνυμία). Επίσης, στις υπόλοιπες απαντήσεις καταγράφεται μια πολυδιάσπαση του Αριστερού χώρου που συνολικά συγκεντρώνει ποσοστό 27,37% έναντι του αθροιστικού ποσοστού της Δεξιάς που ανέρχεται σε 12,85%. Σημαντικά μικρό (0,56%) είναι το ποσοστό εκείνων που δηλώνουν ότι ανήκουν πολιτικά/ιδεολογικά στον χώρο της Άκρας Δεξιάς, μολονότι αυτή (εκπροσωπούμενη από το κόμμα της Χρυσής Αυγής) στις βουλευτικές εκλογές των τελευταίων χρόνων καταγράφει πολύ υψηλά ποσοστά.

Ρωτώντας για τον βαθμό που αισθάνονται Έλληνες/Ελληνίδες, Βαλκάνιοι/ες, Ευρωπαίοι/ες, πολίτες της Μεσογείου ή πολίτες του κόσμου (πίνακας 7), το μεγαλύτερο ποσοστό στη στήλη του «πολύ» συγκεντρώνει η επιλογή «Έλληνας» με 55,49%, το οποίο αθροιστικά με τη στήλη «αρκετά» ανέρχεται σε 92,55%. Στην ίδια στήλη, το αμέσως μεγαλύτερο ποσοστό συγκεντρώνει η επιλογή του «πολίτη του κόσμου» (32,22%). Στη στήλη του «αρκετά», το μεγαλύτερο ποσοστό συγκεντρώνει η πολιτισμική ταυτότητα του «Ευρωπαίου» (43,02%), ενώ στη στήλη του «λίγο» εκείνη του «Βαλκάνιου» με ποσοστό 38,18%. Στη στήλη του «καθόλου» το μεγαλύτερο ποσοστό καταγράφει η πολιτισμική ταυτότητα του «Βαλκάνιου» (33,33%), γεγονός που υποδηλώνει μια υποτίμηση απέναντι στην βαλκανική ταυτότητα αλλά και στη συνεισφορά του βαλκανικού πολιτισμού και της βαλκανικής κουλτούρας στη διαμόρφωση του σύγχρονου ελληνισμού (Κόκκινος, κ.ά. 2005). Από τα παραπάνω αναδεικνύονται ανάγλυφα, ως τάσεις, ο εθνοκεντρισμός, ο ευρωκεντρισμός (η ευρωπαϊκή ταυτότητα εξακολουθεί να ασκεί μια γοητεία στην ελληνική ιστορική κουλτούρα) αλλά και μια υπερεθνική πολιτισμική ταυτότητα με την οποία ταυτίζεται ένα σημαντικό ποσοστό, απόρροια της πολυπολιτισμικής και παγκοσμιοποιημένης πραγματικότητας των ημερών μας.

Στον κινηματογράφο, όπως προκύπτει, οι φοιτητές/τριες παρακολουθούν «πολύ συχνά» κωμωδίες (45,62%), κοινωνικές ταινίες (38,18%) και αισθηματικές (36,50%), «αρκετά συχνά» περιπέτειες (37,43%), ενώ «λιγότερο συχνά» παρακολουθούν ιστορικές ταινίες, τις οποίες φαίνεται να μην προτιμούν ιδιαίτερω εάν λάβουμε υπόψη μας και το 23,28% που δεν τις παρακολουθεί

«καθόλου». Ακόμα όμως και οι ψυχαγωγικές ταινίες που δηλώνουν ότι παρακολουθούν κυρίως, δεν είναι ουδέτερες ιδεολογικά, αλλά χαρακτηρίζονται έμμεσα προπαγανδιστικές (Ferro, 2001).

4. Συμπεράσματα

Από την καταγραφή των στάσεων των φοιτητών/τριών των Παιδαγωγικών Τμημάτων στο τμήμα της έρευνας που παρουσιάστηκε, προκύπτει πως η ιστορική τους κουλτούρα διαμορφώνεται «πολύ» έως «αρκετά» από παραδοσιακούς και θεσμοθετημένους φορείς παραγωγής ιστορικής γνώσης όπως το σχολείο, τα μουσεία και οι τόποι μνήμης, η οικογένεια, το πανεπιστήμιο, τα επιστημονικά βιβλία ιστορίας και τα ιστορικά αρχεία. Σε αυτά θα πρέπει να συμπεριληφθεί και η λογοτεχνία.

Αντιθέτως, όπως προκύπτει, μικρότερη εμφανίζεται να είναι η συμβολή του κινηματογράφου, του θεάτρου, της ζωγραφικής, της μουσικής/του τραγουδιού και των φωτογραφικών ντοκουμέντων στη διαμόρφωση της ιστορικής κουλτούρας των φοιτητών/τριών. Τα ΜΜΕ, αν και δηλώνονται από τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες της έρευνας ως μια σημαντική πηγή από την οποία προέρχονται οι γνώσεις τους για το παρελθόν, ωστόσο δεν τους αποδίδεται η προσδοκώμενη εγκυρότητα αλλά ούτε και μεγάλος βαθμός εμπιστοσύνης, ως προς την αξιοπιστία των ιστορικών πληροφοριών που μεταδίδουν.

Η Εκκλησία ως θεσμός, αν και διαχρονικά ταυτίζεται με την ελληνική ταυτότητα και παράδοση, αντιμετωπίζεται στην περίπτωση της συγκεκριμένης έρευνας με δυσπιστία ως διάυλος επικοινωνίας και διαμεσολάβησης του ιστορικού παρελθόντος, παρότι οι φοιτητές/τριες εκφράζουν την παραδοχή ότι η θρησκεία γενικότερα συγκαταλέγεται στους παράγοντες που διαμορφώνουν «αρκετά» την ιστορική κουλτούρα ενός λαού.

Τα πολιτικά κόμματα και οι νεολαίες των κομμάτων, στο σύνολο των τοποθετήσεων αντιμετωπίζονται από τους φοιτητές/τριες ως αναξιόπιστες πηγές πληροφόρησης για το ιστορικό παρελθόν ή ως μη αυθεντικές γέφυρες διασύνδεσης με αυτό.

Τέλος, αναφορικά με τις αντιλήψεις διαπολιτισμικής φύσεως και με την πολιτισμική ταυτότητα, αυτό που διαφαίνεται είναι αφενός μια εθνοκεντρική και ελληνοκεντρική διάσταση, μια υποτίμηση και αμφισβήτηση της βαλκανικής διάστασης (όψεις της οποίας συνυφαίνονται με στερεοτυπικού χαρακτήρα αντιλήψεις που τροφοδοτούνται από το βεβαρυμμένο παρελθόν των «βίαιων Βαλκανίων») με την ελληνική, και αφετέρου ένας ευρωκεντρισμός που εκπορεύεται από τη γοητεία που φαίνεται να ασκεί η ευρωπαϊκή πολιτισμική ταυτότητα (Κόκκινος κ.ά, 2005). Σε αυτά θα πρέπει να προστεθεί η καταγραφή και μιας άλλης διάστασης της ελληνικής ταυτότητας η οποία εκφράζεται μέσω μιας υπερεθνικής κουλτούρας και μιας ιστορικής συνείδησης οικουμενικού χαρακτήρα (Κόκκινος, 2006) που συνάδει με τη νέα παγκοσμιοποιημένη και πολυπολιτισμική πραγματικότητα.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αποστολίδου, Ε. (2016). Η ιστορία στην εκπαίδευση: Μερικές σκέψεις. *Χρόνος*, 33 (Ιανουάριος 2016), προσβάσιμο στο <http://chronomag.eu/index.php/psle-s-s-pes-sps.html>.

Γαζή, Ε. (2005). Δημόσια Ιστορία. *Ο πολίτης*, 130 (Φεβρουάριος 2005), σσ. 27 – 29.

Ηλιοπούλου, Ι. (2002). *Το μάθημα της ιστορίας στην ελληνική εκπαίδευση: Ιστορικές, παιδαγωγικές και διδακτικές διαστάσεις*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή (Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων - Σχολή Επιστημών Αγωγής - Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών). Ανακτήθηκε από <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/13183#page/1/mode/2up>, σ. 60.

Ηλιοπούλου, Ι. (2006). Η θεωρία του Jörn Rüsen για την ιστορική συνείδηση. Στο Κόκκινος, Γ. – Νάκου, Ε. (επιμ.) (2006), *Προσεγγίζοντας την ιστορική εκπαίδευση στις αρχές του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 75.

Κόκκινος, Γ., Αθανασιάδης, Ηλ., Βούρη, Σ., Γατσωτής, Π., Τραντάς, Π., Στέφος, Ε. (2005). *Ιστορική κουλτούρα & συνείδηση. Απόψεις και στάσεις μαθητών και εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης για την Ιστορία*. Αθήνα: Νοόγραμμα, σ. 15 - 32.

Κόκκινος, Γ. (2006). *Συμβολικοί πόλεμοι για την Ιστορία και την Κουλτούρα. Το παράδειγμα της σχολικής ιστορίας στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής*. Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 53.

Κόκκινος, Γ., Μαυροσκούφης, Δ., Γατσωτής, Π., Λεμονίδου, Ε. (2010). *Τα συγκρουσιακά θέματα στη διδασκαλία της Ιστορίας*. Αθήνα: Νοόγραμμα.

Κόκκινος, Γ. (2012). *Η σκουριά και το πυρ. Προσεγγίζοντας τη σχέση ιστορίας, τραύματος και μνήμης*. Αθήνα: Gutenberg, σ. 369.

Κόκκινος, Γ., Κιμουρτζής, Π., Ματούση, Μ. (2015). Ιστορία και λογοτεχνία: Χάδια, χαστούκια και το Χαστουκόδεντρο του Άρη Μραγκόπουλου. Στο Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Παπανδρέου, Ζ., Πασχαλούδη, Ε. (επιμ.) (2015), *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σ. 162 – 163.

Λεμονίδου, Έ. (2015). Δημόδια ιστορία: Η διεθνής εμπειρία και το ελληνικό παράδειγμα. Στο Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σ., Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Παπανδρέου, Ζ., Πασχαλούδη, Ε. (επιμ.) (2015), *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σ. 89.

Μαραγκουδάκη, Ε. (2003). Ο παράγοντας φύλο στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση: όψεις συνέχειας και μεταβολής. Στο Δεληγιάννη - Κουϊμτζή, Β., Ζιώγου, Σ., Φρόση, Λ. (επιμ.) (2003), *Φύλο και Εκπαιδευτική Πραγματικότητα στην Ελλάδα. Προωθώντας Παρεμβάσεις για την Ισότητα των Φύλων στο Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα*, Αθήνα: Κ.Ε.Θ.Ι.

- Μαυροσκούφης, Δ. (2002).** Στρατηγικές διδασκαλίας στο μάθημα της Ιστορίας: Από τον αφηγηματικό μονόλογο στις βιωματικές προσεγγίσεις, *Σύγχρονη Εκπαίδευση* 123, σσ. 27-33.
- Μαυροσκούφης, Δ., Κυρίτσης, Δ. (2009).** Η διαμόρφωση της ιστορικής κουλτούρας των μαθητών του Λυκείου: Από τη σχολική στη δημόσια ιστορία, *Νέα Παιδεία* 130, σσ. 38 - 50.
- Barton, K., Levstic, L. (2008).** *Διδάσκοντας ιστορία για το συλλογικό αγαθό*, μτφρ. Θεοδωρακάκου, Α.Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 42.
- Ferro, M. (2000).** *Πώς αφηγούνται την Ιστορία στα παιδιά σε ολόκληρο τον κόσμο*, μτφρ. Μαρκέτου, Π. Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 13.
- Ferro, M. (2001).** *Κινηματογράφος και Ιστορία*, μτφρ. Μαρκέτου, Π. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Fleischer, H. (2009).** Η δημόσια ιστορία προβάλλει τώρα τα θύματα και όχι τους θύτες. *Ελευθεροτυπία*, 20 Φεβρουαρίου 2009.
- Fleischer, H. (2008).** *Οι πόλεμοι της μνήμης. Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος στη Δημόσια Ιστορία*. Αθήνα: Νεφέλη, σ. 24.
- Hobsbawm, E. (1998).** *Για την Ιστορία*, μτφ. Π. Ματάλας. Αθήνα: Θεμέλιο, σ. 22.

Ξενόγλωσση

- Education Audiovisual and Culture Executive Agency (2010).** *Gender Differences in Educational Outcomes: Study on the Measures Taken and the Current Situation in Europe*. Brussels: Education Audiovisual and Culture Executive Agency, European Commission.
- Sjöland, M. (2015).** The Use of History in Popular History Magazines. A Theoretical Approach. In Popp, S., Schumann, J., Hannig, M. (eds.) (2015), *Commercialised History: Popular History Magazines in Europe. Approaches to a Historico-Cultural Phenomenon as a Basis for History Teaching*. Frankfurt: Peter Lang, p. 223.
- Popp, S., Schumann, J., Hannig, M. (2015).** EHISTO – European History Crossroads as Pathways to Intercultural and Media Education. A Report about the EU Project (2012–2014). In Popp, S., Schumann, J., Hannig, M. (eds.) (2015), *Commercialised History: Popular History Magazines in Europe. Approaches to a Historico-Cultural Phenomenon as a Basis for History Teaching*. Frankfurt: Peter Lang, p. 38.
- Kean, H., Martin, P. (2013).** Introduction. In Kean, H., Martin, P. (2013), *The Public History Reader*. London-New York: Routledge, p. 12.
- Korte, B., Pirker, E. (2011).** *Black History – White History: Britain’s Historical Programme between Windrush and Wilberforce*. Bielefeld: Transcript, p. 37.
- Kerlinger, F.N. (1979).** *Foundations of Behavioral Research*. New York: Holt, Rinehart & Winston.

- Rüsen, J. (2012).** Tradition: A Principle of Historical Sense-generation and its Logic and Effect in Historical Culture, *History and Theory*, 51(4), pp. 45 - 59.
- Rüsen, J. (2005).** The Role of Historical Memory in the Political Culture of Young Democracies. In Beek, U. van (ed.)(2005), *Democracy under construction: Patterns from four countries*. Bloomfield Hills & Opladen: Barbara Budrich, pp. 338 - 341.
- Rüsen, J. (2004).** Historical Consciousness: Narrative Structure, Moral Function, and Ontogenetic Development. In Seixas, P. (ed)(2004) *Theorizing Historical Consciousness*. Toronto: University of Toronto press, pp. 70 - 85.
- Topolski, J. (1998).** The Structure of Historical Narratives and the Teaching of History. In Voss, J., Carretero, M. (ed.)(1998), *Learning and Reasoning in History – International Review of History Education* (London, Woburn Press), vol. 2, pp. 9-22.
- Virta, A. (2001).** Student Teachers Conceptions of History, *International Journal of Historical Learning, Teaching and Research*, vol. 2 (1), pp. 53 - 64.
- Rüsen, J. (2001).** What is Historical Consciousness? A Theoretical Approach to Empirical Evidence. Paper presented at *Historical Consciousness in an International Context: Theoretical Frameworks*. Vancouver, BC: University of British Columbia.

Πίνακας 1

Αριθμός φοιτητών/τριών σε σχέση με την επαγγελματική κατάσταση των γονέων τους

Επαγγελματική κατάσταση γονέων	Πατέρας		Μητέρα	
	ν	%	ν	%
Τεχνικός	58	10,80	2	0,37
Εργάτης / εργάτρια	72	13,41	64	11,92
Αγρότης / αγρότισσα	42	7,82	40	7,45
Έμπορος	38	7,08	24	4,47
Πωλητής / πωλήτρια	13	2,42	42	7,82
Παροχή υπηρεσιών (οδηγός ταξί, λεωφορείου, τουρισμός, καθαριότητα, κτλ.)	61	11,36	72	13,41
Υπάλληλος γραφείου	86	16,01	92	17,13
Διευθυντικό στέλεχος	16	2,98	7	1,30
Επιστήμονας που ασκεί ελεύθερο επάγγελμα	36	6,70	21	3,91
Εκπαιδευτικός	63	11,73	81	15,08
Αστυνομικός/Στρατιωτικός	43	8,01	8	1,49
Άλλο	5	0,93	53	9,87
Δ.Α.	4	0,74	31	5,77
Σύνολο	537	100,00	537	100,00

Παράρτημα**Πίνακας 2**

Σε ποιον βαθμό εμπιστεύεσαι τις παρακάτω πηγές πληροφόρησης για το ιστορικό παρελθόν;

Πηγές ιστορικής πληροφόρησης	Βαθμός εμπιστοσύνης									
	Πολύ		Αρκετά		Λίγο		Καθόλου		Δ.Α.	
	ν	%	ν	%	ν	%	ν	%	ν	%
Μουσεία/ ιστορικά μνημεία/τόποι μνήμης	282	52,51	233	43,39	18	3,35	4	0,74	0	0,00

<i>Οικογένεια</i>	164		257		11		5		0	
		30,54		47,86	1	20,67		0,93		0,00
<i>Αυτόπτες/αυτήκοοι μάρτυρες</i>	177	32,96	274	51,02	77	14,34	9	1,68	0	0,00
<i>Καθηγητές/τριες Ιστορίας στο πανεπιστήμιο</i>	143		283		10		11		0	
		26,63		52,70	0	18,62		2,05		0,00
<i>Καθηγητές/τριες Ιστορίας στη δευτεροβάθμια</i>	45		222		24		29		1	
		8,38		41,34	0	44,69		5,40		0,19
<i>Δάσκαλοι/ες</i>	38		236		23		30		0	
		7,08		43,95	3	43,39		5,59		0,00
<i>Ιστορικά μυθιστορήματα</i>	45		184		24		60		2	
		8,38		34,26	6	45,81		11,17		0,37
<i>Κινηματογράφος/ ιστορικά ντοκιμαντέρ</i>	46		205		23		46		2	
		8,57		38,18	8	44,32		8,57		0,37
<i>Τντερνετ / Cd's / Dvd's ιστορικού περιεχομένου</i>	55		222		22		32		1	
		10,24		41,34	7	42,27		5,96		0,19
<i>Πολιτικά κόμματα/νεολαίες/σπουδαστικές παρατάξεις</i>	11		33		17		318		0	
		2,05		6,15	5	32,59		59,22		0,00
<i>Θεατρικές παραστάσεις</i>	16		133		31		76		0	
		2,98		24,77	2	58,10		14,15		0,00
<i>Μουσική / τραγούδια</i>	45		197		23		59		0	
		8,38		36,69	6	43,95		10,99		0,00
<i>Εκκλησία</i>	46		157		20		131		0	
		8,57		29,24	3	37,80		24,39		0,00
<i>Επιστημονικά βιβλία/περιοδικά ιστορίας</i>	211	39,29	246	45,81	66	12,29	13	2,42	1	0,19
<i>Εφημερίδες/ένθετα/περιοδικά</i>	62		222		22		28		0	
		11,55		41,34	5	41,90		5,21		0,00
<i>Ιστορικοί</i>		10,43		42,46		39,66		7,26		0,19

<i>σύλλογοι/οργανώσεις/σωματεία</i>	56		228		21 3		39		1	
<i>Ιστορικά αρχεία</i>	254	47,30	234	43,58	42	7,82	6	1,12	1	0,19
<i>Φωτογραφίες/λευκώματα</i>	195	36,31	239	44,51	89	16,57	14	2,61	0	0,00
<i>Ραδιοφωνικές εκπομπές</i>	16	2,98	133	24,77	29 3	54,56	94	17,50	1	0,19
<i>Τηλεοπτικές εκπομπές/επετειακά αφιερώματα</i>	25	4,66	176	32,77	27 6	51,40	59	10,99	1	0,19
<i>Χώροι εικονικής περιήγησης στο παρελθόν</i>	52	9,68	237	44,13	22 3	41,53	25	4,66	0	0,00
<i>Κοινότητες μνήμης</i>	50	9,31	215	40,04	22 9	42,64	42	7,82	1	0,19

Πίνακας 3

Σε ποιον βαθμό πιστεύεις ότι συμβάλλουν οι παρακάτω παράγοντες στη διαμόρφωση της ιστορικής συνείδησης / κουλτούρας ενός λαού ;

Παράγοντες διαμόρφωσης της ιστορικής συνείδησης / κουλτούρας	Βαθμός συμβολής									
	Πολύ		Αρκετά		Λίγο		Καθόλου		Δ.Α.	
	v	%	v	%	v	%	v	%	v	%
<i>Θρησκεία</i>	140	26,07	262	48,79	10 5	19,55	30	5,59	0	0,00
<i>Πολιτική</i>	87	16,20	196	36,50	15 3	28,49	101	18,81	0	0,00
<i>Μ.Μ.Ε.</i>	154	28,68	196	36,50	13 2	24,58	55	10,24	0	0,00
<i>Οικογένεια</i>	300	55,87	202	37,62	33	6,15	1	0,19	1	0,19

<i>Σχολείο</i>	266	49,53	228	42,46	38	7,08	5	0,93	0	0,00
<i>Πανεπιστήμιο</i>	176	32,77	246	45,81	10	19,55	10	1,86	0	0,00
<i>Τέχνη του θεάτρου</i>	55	10,24	194	36,13	24	46,00	41	7,64	0	0,00
<i>Κινηματογράφος</i>	49	9,12	210	39,11	24	45,62	33	6,15	0	0,00
<i>Τραγούδι</i>	99	18,44	229	42,64	18	34,26	25	4,66	0	0,00
<i>Μουσεία /αρχαιολογικοί χώροι /τόποι μνήμης</i>	255	47,49	203	37,80	72	13,41	6	1,12	1	0,19
<i>Λογοτεχνία / ποίηση</i>	155	28,86	248	46,18	12	22,91	11	2,05	0	0,00
<i>Πολιτιστικοί σύλλογοι / τοπικές ιστορικές οργανώσεις</i>	100	18,62	242	45,07	16	31,47	26	4,84	0	0,00
<i>Ιστορικά αρχεία/ συλλογές προφορικών μαρτυριών</i>	175	32,59	259	48,23	95	17,69	8	1,49	0	0,00
<i>Τέχνη της ζωγραφικής</i>	58	10,80	210	39,11	22	42,64	40	7,45	0	0,00
<i>Κοινότητες μνήμης</i>	133	24,77	250	46,55	13	24,95	19	3,54	1	0,19

Πίνακας 4

Συμφωνείς με το θεσμό των παρελάσεων στις εθνικές εορτές;		
Βαθμός συμφωνίας		
	v	%
<i>Συμφωνώ απόλυτα</i>	184	34,26
<i>Συμφωνώ αρκετά</i>	192	35,75
<i>Συμφωνώ σε μικρό βαθμό</i>	112	20,86
<i>Διαφωνώ</i>	49	9,12
<i>Δ.Α.</i>	0	0,00
Σύνολο	537	100,00

Πίνακας 5

Οι γνώσεις ιστορίας που έχεις προέρχονται από:

Πηγές ιστορικών γνώσεων	Βαθμός προέλευσης									
	Πολύ		Αρκετά		Λίγο		Καθόλου		Δ.Α.	
	ν	%	ν	%	ν	%	ν	%	ν	%
<i>Το σχολείο</i>	287	53,45	194	36,13	50	9,31	6	1,12	0	0,00
<i>Το πανεπιστήμιο</i>	164	30,54	218	40,60	11	21,97	37	6,89	0	0,00
<i>Την οικογένεια</i>	151	28,12	239	44,51	12	23,28	21	3,91	1	0,19
<i>Την Εκκλησία</i>	26	4,84	93	17,32	17	32,22	243	45,25	2	0,37
<i>Τα ΜΜΕ</i>	93	17,32	251	46,74	15	28,31	40	7,45	1	0,19
<i>Ιστορικά αρχεία</i>	111	20,67	197	36,69	16	30,54	65	12,10	0	0,00
<i>Επιστημονικά βιβλία</i>	120	22,35	181	33,71	16	30,35	72	13,41	1	0,19
<i>Τα μουσεία</i>	115	21,42	213	39,66	17	32,77	32	5,96	1	0,19
<i>Τον κινηματογράφο</i>	32	5,96	158	29,42	25	47,30	90	16,76	3	0,56
<i>Λογοτεχνικά κείμενα</i>	78	14,53	224	41,71	18	35,01	46	8,57	1	0,19
<i>Το θέατρο</i>	27	5,03	93	17,32	25	47,11	163	30,35	1	0,19
<i>Τη μουσική / το τραγούδι</i>	52	9,68	179	33,33	21	40,04	90	16,76	1	0,19
<i>Πολιτικές οργανώσεις / νεολαίες</i>	17	3,17	39	7,26	99	18,44	381	70,95	1	0,19
<i>Οργανώσεις / σωματεία / οργανισμούς ιστορικού</i>		2,23		12,10		32,59		52,89		0,19

<i>ενδιαφέροντος</i>	12		65		17 5		284		1	
<i>Κοινότητες μνήμης</i>	20	3,72	74	13,78	0	35,38	252	46,93	1	0,19
<i>Την τέχνη της ζωγραφικής</i>	25	4,66	85	15,83	0	46,55	176	32,77	1	0,19
<i>Φωτογραφικά ιστορικά ντοκουμέντα</i>	66	12,29	188	35,01	21 3	39,66	68	12,66	2	0,37
<i>Cd's και DvD's ιστορικού περιεχομένου</i>	55	10,24	173	32,22	20 6	38,36	101	18,81	2	0,37
<i>Προσωπική έρευνα</i>	0	0,00	1	0,19	0	0,00	0	0,00	53 6	99,81
<i>Ιστορικές μαρτυρίες</i>	2	0,37	0	0,00	0	0,00	0	0,00	53 5	99,63
<i>Τόπους μνήμης</i>	1	0,19	0	0,00	0	0,00	0	0,00	53 6	99,81
<i>Διαπροσωπικές σχέσεις</i>	0	0,00	2	0,37	0	0,00	1	0,19	53 4	99,44

Πίνακας 6

Τι είδους βιβλία διαβάζεις στον ελεύθερο χρόνο σου;

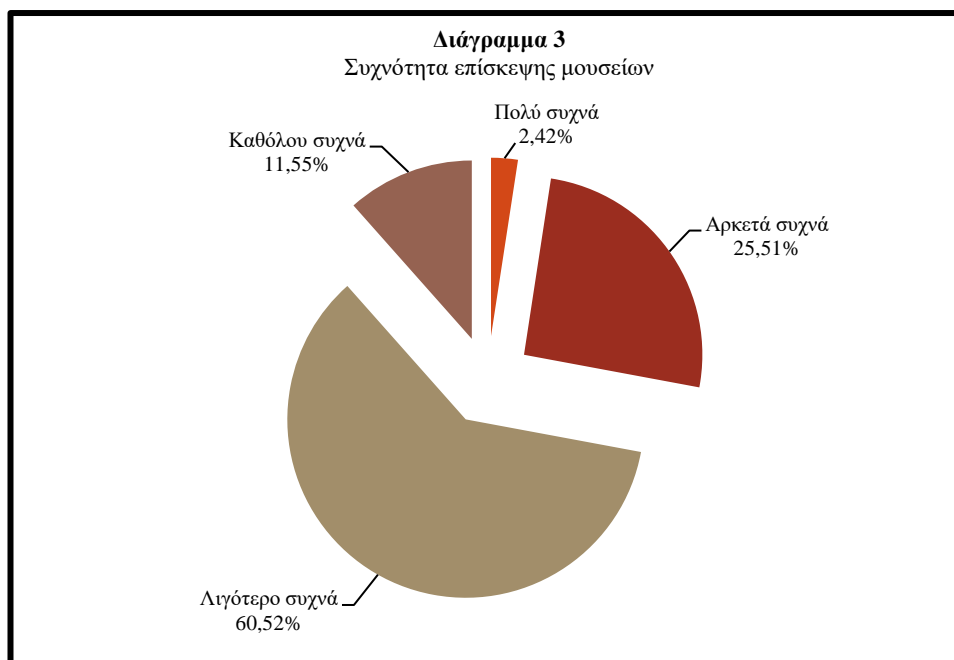
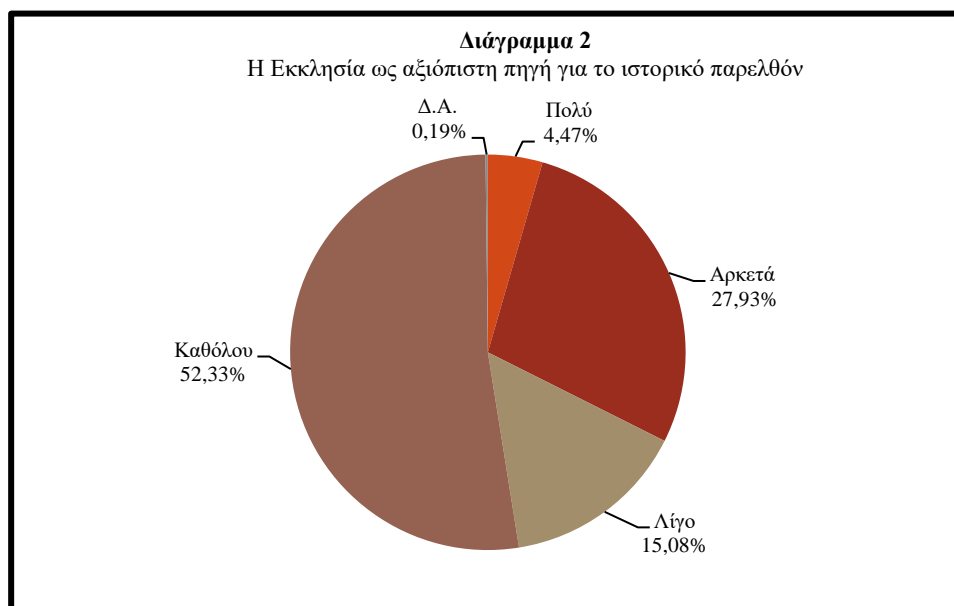
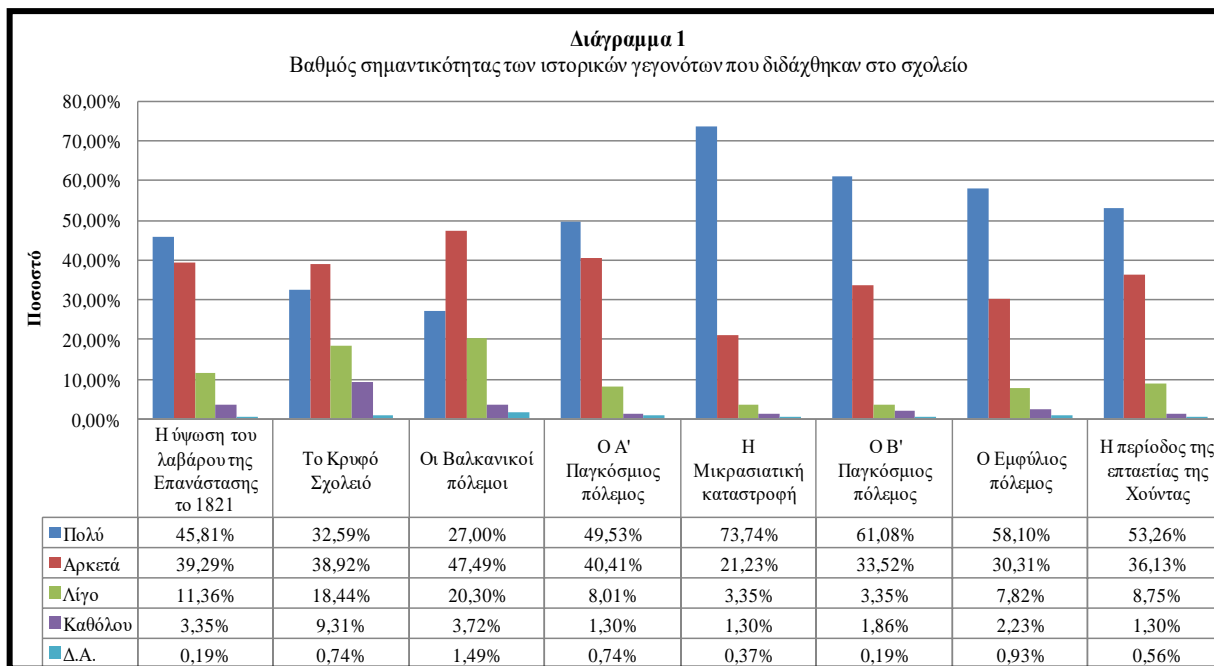
Είδη βιβλίων	Ναι		Όχι	
	v	%	v	%
<i>Ιστορικού περιεχομένου</i>	146	27,19	391	72,81
<i>Λογοτεχνικά</i>	419	78,03	118	21,97
<i>Επιστημονικής φαντασίας</i>	102	18,99	435	81,01
<i>Εγκυκλοπαίδειες</i>	87	16,20	450	83,80
<i>Φιλοσοφίας</i>	98	18,25	439	81,75

Ψυχολογίας	293	54,6	244	45,44
Φιλολογίας	53	9,87	484	90,13
Κοινωνιολογίας	95	17,69	442	82,31
Πληροφορικής	45	8,38	492	91,62
Θετικών επιστημών	50	9,31	487	90,69
Πολιτικής επιστήμης	39	7,26	498	92,74
Παιδαγωγικής	321	59,78	216	40,22
Γενικού περιεχομένου και ενδιαφέροντος	272	50,65	265	49,35
Κανένα	12	2,23	525	97,77
Τέχνης	7	1,30	530	98,70
Παιδική λογοτεχνία	9	1,68	528	98,32
Διατροφολογίας	4	0,74	533	99,26
Θρησκευτικού / εκκλησιαστικού περιεχομένου	4	0,74	533	99,26
Κόμικς	10	1,86	527	98,14

Πίνακας 7

Σε ποιον βαθμό αισθάνεσαι:

Αίσθηση ταυτότητας	Βαθμός αίσθησης									
	Πολύ		Αρκετά		Λίγο		Καθόλου		Δ.Α.	
	v	%	v	%	v	%	v	%	v	%
Έλληνας	298	55,49	199	37,06	30	5,59	10	1,86	0	0,00
Βαλκάνιος	31	5,77	118	21,97	205	38,18	179	33,33	4	0,74
Πολίτης της Μεσογείου	99	18,44	200	37,24	145	27,00	90	16,76	3	0,56
Ευρωπαίος	68	12,66	231	43,02	146	27,19	91	16,95	1	0,19
Πολίτης του κόσμου	173	32,22	170	31,66	124	23,09	67	12,48	3	0,56

Διάγραμμα 4

Ιδεολογική / πολιτική τοποθέτηση των φοιτητών/τριών

